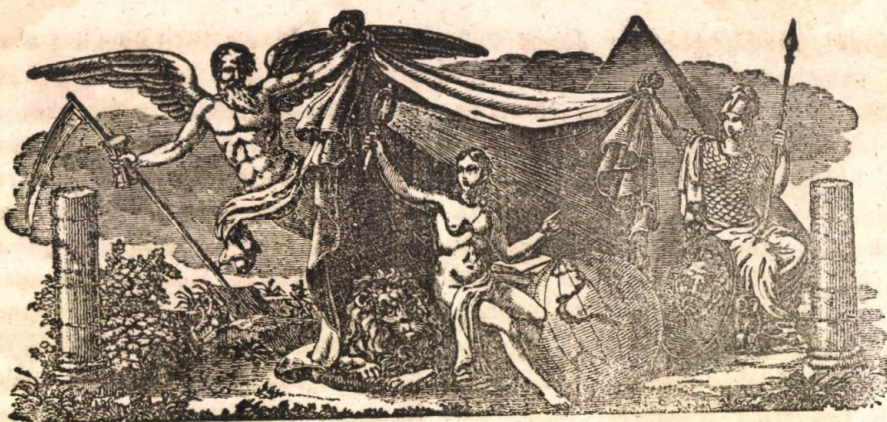

ATHENÆUM.

TUDOMÁNYOK' ÉS SZÉPMŰVÉSZETEK' TÁRA.

Kiadó szerkesztők:

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ: **BAJZA.**

MÁSODIK ÉV.

Első félév.

Pest, majus' 6. 1838.

36. szám.

Tartalom: Historiai vázolatok a' két magyar haza' egyesülése felett. Folytatás (*Kölcsey Ferencz*). — Élet fája (*B. Eötvös József*). — Niagara' menyasszonya. Folytatás (*Nagy Ignác*). — Egyveleg.

Historiai vázolatok

a' két magyar haza' egyesülése, 's Magyarország' a' részekhez való joga felett.

(Folytatás.)

V.

Mind eddig csak Erdélyről szólék; a' részeket külön czikkelyben állítom elő; mert ezek az elszakadás' első pillanata óta a' szerződésekben is külön tekintetbe jöttek; következőleg az 1832/3diki országgyűlés által másképen nézetek.

A' szakadás Magyarország és Erdély közt belső háború' állapotát hozá elő. Erdély' állása rendkívüli vala. Két nagy hatalom közé szorúlva, önfentartásáért kénytelen lőn mind kettőre nézve, legtöbbször ugyan azon időben, feudális helyzetbe lépni. E' két alaku helyzet nem mindig vala hüven megőrizhető; annival kevesebbé, mert a' jogosabbnak nyilván megismert hatalom, a' magyar omladékthronuson ülő austriai ház, egyfelől a' törökben, másfelől a' protestans Németország' fejeiben, hatalmas elleneket számlált; kik az erdélyi fejedelmeket majd

zsákmány' és birtok' reményével, majd religiói nézetekből tudták felfingerleni. Illy kútfőkből került a' kénytelenség, mely miatt országunk' számos megyéi, időről időre Erdélyhez adattak.

I. Ferdinand és Zápolya mind ketten magyar királyoknak tarták magokat; azért a' közöttök történt nagyváradi szerződést nem lehet úgy nézni, mint a' minél fogva Erdélyhez magyarországi részek kapcsolattak volna. A' két király' békeje uti possidetis alapon épült; Zápolya a' maga részét, melyhez Erdély is tartozott, mint magyar király birta; éltéig kötvén ki csak a' birtokot, hogy halála után az ország' egysége Ferdinand alatt ismét helyre állhasson.

Zápolya megholt, 's az 1552. 1. czikkely az ország' egységét ki is mondotta. Hiában! Mert Erdély a' török boszútól rettegve 1556ban a' szászsebesi országos végzés által Izabellát visszahívta. Ekkor szülé a' kénytelenség azon, egész I. Leopoldig követett rendszert, mi szerint Erdély saját fejedelmek által kormányzottassék, mindaddig, míg a' török hatalom legyőzetvén, az ország' egységének többé ellenállani nem

foghat. Erdély tehát 1571ben János Zsigmondnak engedtetett örökség gyanánt; 's ugyan akkor alája vették Bihar, Maramaros, Középszolnok és Kraszna megyék is. És már itt a' különség nyilván való. Mert midőn Erdély örökséggé lőn: a' magyarországi megyék csak János Zsigmond' éltéig kötetnek le. A' szerződés' 3dik cikkelye szóról szóra ezt mondja: Transsylvania omnis intra Alpes Johannis Sigismundi potestati subderetur, idque jure haereditario; extra alpes vero Comitatus Hungariae Bihariensis cum Varadino, Maramarosiensis cum Huszt et salis fodinis, Kraszna et Szolnok medicris tantum donec viveret.

Elég legyen röviden említenem, hogy János Zsigmond hirtelen meghalván, ezen 1571-diki szerződést Bátori István is elfogadta; milly óvásokkal a' korona' jogaira nézve? felebb érintők. Az 1599: 11, 1600: 9, 1601: 25 cikkelyek bizonyítják, miképen Báthori Zsigmond' lemondása után az említett megyék Magyarországhoz azonnal vissza is kapcsolattak.

De Horváth úr' erőssége 1613dikán kezdődik; 's így az azt megelőző helyzetet talán czáfolatúl el sem is fogadja. Azért az 1832/6diki országgyűlés' előleges sérelmeire hivatkozva, csak röviden, 's csak összefüggés' kedvéért említem: miképen az említett megyék 1606dik évi június' 23dikán, Bécsben kötött szerződés által Bocskainak adattak, megtoldva Tokajjal, 's Bereg, Ugocha és Szatmár megyékkel. Ezen szerződés' 3dik §sából világos, hogy ez általengedés királyi adománylevél' természetét viseli; valamint az 1610ben Báthori Gábornak Szabolcs' némelly helyeit általadó szerződés is; mint ez, az előleges sérelmek' idézett helyén látható.

Ha az illy, ideiglen általengedett megyék az erdélyi országgyűlésekben részt vettek: nagyon természetes vala. Ennél fogva senki sem fog megütközni, hogy azok, valamint az 1608. és 1610diki egyességeket, úgy az 1613dikit is törvénybe iktatott erdélyi rendekkel együtt ültek és végeztek. Megmutattam, miképen e' sokszor említett 1613diki egyesség, a' magyar korona' jusaira semmi homályt nem vethet. Ha ez, a' hegyeken belül fekvő Erdélyre nézve igaz: mennyivel igazabb leszen a' mindenkor saját óvás mellett általadott részeket tekintve! Mert hogy az

1571, 1608 és 1610 években a' részek miatt tett óvások 1613ban semmi változást nem szenvedtek, nyilván megtetszik az 1615diki majus' 6dikán Nagyszombaton készült kötésből, hol, miután Erdélynek 's a' részeknek el nem idegeníthetése kimondatott, a' 2dik pont így hangzik: „partesque regni Hungariae, quarum Dominus Bethlen nuncupatur, eo, et non ampliore jure possident, quam a praedecessoribus Suae Majestatis, Hungariae Regibus concessae fuerant.“ Nem világos-e, hogy itt az 1613dik évet megelőzőtt szerződésekre van a' hivatkozás? Tagadhatatlan azért, hogy a' részek 1571től fogva 1613man keresztül még 1615ben is különös óvás alatt léteztek.

Ez óvás nem pusztá szó vala. Az 1606ban Bocskainak engedett megyék, mivel, a' szerződés' értelmében, csak törvényes ágyból született fimaradékát illették, halála után az országhoz visszakapcsoltattak; 's már mind 1617diki július' végső napján, Nagyszombaton kötött, 's II. Mátyás által azon évi september' 2dikán Prágában megerősített, mind 1619ben martius' 26dikán Nagykárolyban végrehajtott szerződések az erdélyi birtokot a' Báthori Zsigmond' korabeli birtok szerint, azaz, az 1571ben előbb János Zsigmonddal utóbb Báthori Istvánnal tett egyezés' foglalatához képest határozták el.

Bécsben 1620diki január' 16dikán Bethlen Gábor ismét új megyéket nyert a' régiekhez. Tudniillik a' Bocskai' birtokában volt Szatmár, Bereg, Ugochával együtt Szabolcsot örökös jussal; Szepes, Sáros, Abauj, Zemplin, Ungh, Borsod, Heves, Gömör és Árva megyéket pedig éltéig, és a' nádorispáni törvényhatóság' fenntartása mellett. Egyszersmind az örökös jussal adott négy megyére nézve kiköttetvén: „ut sufficienti assecuratione per ipsum Principem Transsylvaniae et successores suos legitimos Principes Transsylvaniae cautio praestetur, nullo sub praetextu confinia aut partes praefatorum Comitatum unquam se se abalienaturos, neque in manus Turcarum, aut aliorum quorumvis adversariorum, quovis sub praetextu assignaturos, aut tributo turcico pensionarios facturos; super quo nobis et successoribus nostris, legitimis scilicet Regibus Hungariae, tam ipse Princeps Transsylvaniae quam etiam successores ejusdem Transsylvaniae Principes juramentum praestare debeant.“

Kérдем már most: ha az 1571-től fogva Erdélyhez csatolt megyékre nézve az eredeti óvás még 1615ben is megújított; 's ha az 1620ban általengedett megyék a' felebb leírt 's a' régi óváshoz hasonló feltételek mellett kapcsolattak Erdélyhez: lehet-e azt állítani, hogy az 1613diki szerződés a' részeket koronánktól függetlenekké 's önállásnakká tette? Lehet-e állítani, hogy a' részek Erdélytől megkülönböztetve nem valának?

Erdélyt a' mohácsi nap előtt is úgy kell tekintenünk, mint saját municipalis jogokkal bíró tartományt: mint, például, ma Horvátországot. Ezen municipalis jogok tiszteletben tartattak, 's királyaink által az 1464: 13, 1492: 1, és az 1595diki békekötés' 2dik cikkelye szerint biztosítottak. Nyilván van tehát, hogy Erdély, a' szorosabb kapcsolat' korában is a' hegyeken belül (intra alpes) magában egészet tevő municipiumnak tartott; minek legrégibb oka a' szent István előtti időben fogott feküdni. Innen van, hogy a' magyarországi részek különös óvásokkal adattak a' fejedelmeknek; hogy azok magyarországi részeknek neveztetni soha meg nem szüntek, hogy Bocskainak a' négy megye fagra szóló adományként, Báthori Gábornak Szabolcs' részei világosan, mint ecsedi földesurnak, hasonlólag királyi adományként adattak; végre, hogy az 1620diki békében Bethlenre szállott megyék török adó alá eresztetni nem engedtek akkor, midőn Erdély, köztudomány szerint, a' töröknek évi adót fizetett. Mind ezek nem kevés megkülönböztetésre mutatnak, 's minden kétségén túl arra céloztak: ne hogy a' magyarországi megyék az anyaország' territoriumától elidegeníttessenek, 's az erdélyi municipium' tagjává legyenek.

Ezen cél világosan kitetszik az 1622dik évi január' 6dikán Nikolsburgban kötött, 's Bethlen Gábertól Szabolczán megerősített egyesség' szavaiból is, mellyek Szatmár, Szabolcs, Beregh, Ugocha, Zemplin, Borsod és Abaúj megyékről (mellyek közül Szatmár, Beregh, Ugocha és Szabolcs 1620ban örökös cízzel adattak Bethlennek) ezeket mondják:

21. cikk. Praedicti Comitatus legibus Regni (t. i. Hungariae) et in iuridicis jurisdictioni Palatini et Judicum regni ordinariorum subsunt — — atque etiam nuncios suos ad generales regni diaetas more consveto mittent et expediant.

25. cikk. Denique, quod in casu obitus dicti Principis, statim et de facto ad totalem Suae Majestatis et successorum ejusdem, legitimorum Hungariae Regum, obedientiam, unionemque regni redibunt.

Elég legyen említenünk, hogy ezen hét megye 1630ban Magyarországhoz visszakapcsolatott, de 1647 Rákóczy Györgynek ismét általengedettett, a' nikolsburgi békekötés' feltételeivel. Az 1647diki országgyűlés' 20d. törvénycikkelyében az egész szerződést lehet olvasni, 's annak kitételei magyarázat nélkül nem szűkölködnek.

Azt mondhatná H. ur: az 1613diki szerződésből húzott erősség nem ezen megyéket illeti, hanem azokat, mellyek azon évben az erdélyi országgyűlésen jelen valának. Szóljunk tehát ezekről.

1571ben előbb János Zsigmondnak, azután Báthori Istvánnak Magyarországból Bihar, Maramaros, Kraszna és Középszolnok adattak által. Az oklevélnek felebb kiírt szavaiból tudjuk, miképen e' megyék János Zsigmondnak csak élteig engedtetek. Meghalván János Zsigmond, a' nevezett megyék Báthori Istvánnál is meghagyattak ugyan, de csak úgy, ha az említett 1571diki szerződés' pontjait megtartandja; annyival inkább, mivel azon erdélyi uraknak, kik e' szerződésre hitet tőnek, egyike maga Báthori vala. A' pontok közül a' nyolczadik ezt tartja: ha János Zsigmond mag nélkül kihal, az erdélyiek választási joggal éljenek ugyan, de a' választott vasallusa legyen a' magyar királynak, 's magát vajdának, és Magyarország' részei' helytartójának címezze; 's erre Maximiliánnak a' rendek' főbbjei hitet tegyenek; a' hittétel azonban a' töröktől titkoltassék el.

Báthori István híven megtartá esküjét, 's magát csak erdélyi vajdának, 's Magyarország' némelly részei' helytartójának címezé; 's adományaiban 's más okleveleiben is ezen záradékkal élt: auctoritate ea, qua publice fungimur. Vesd össze Engelt, Gesch. d. ungr. Reichs. IV. rész. 212 l.

A' jusok' ezen állását megerősítette az 1595diki országgyűlés' 56 cikkelyébe foglalt békekötés, mellyben Báthori Zsigmondnak ugyan a' fejedelem cím megadatik; de feudalis helyzetbe tétetik, 's mind Erdélynek, mind a' kérdés alatti részeknek birtokába azon joggal és hatósággal erősítettik meg, quo

tempore antecessorum ipsius Principis fuerunt, nempe Johannis, Stephani et Christophori Báthori. Lásd az említett békekötés' második cikkelyét.

Már ha ezen körülményekkel az 1615diki szerződés' 2dik pontjának felebb kiírt szavait összevetjük: látni való, miképen a' sokszor emlegetett 1613diki egyességhen keresett erő magában elenyészik. Mert azon 2dik pont' szavai: eo, et non ampliori jure, quam a Praedecessoribus Suae Majestatis, Hungariae Regibus concessae fuerant, világosan a' János Zsigmonddal, és Báthoriakkal kötött cikkelyekre céloznak; 's azoknak erejét folytonosan fentartják. De lépünk a' leopoldi időszakra.

Az erdélyi udvari cancellariának 1730ban tett hivatalos nyilatkozása szerint, 1. Apafi alatt Erdélyhez a' magyar megyék közül a' következők tartoztak: Kraszna, Középszolnok, Kővárvidék, Maramaros, Zaránd, és Bihar 's Arad megyéknek a' török által elfoglalva nem tartott részeik. Láttuk, miképen Kraszna, Középszolnok, Maramaros és Bihar az 1571diki kötésnél fogva jutottak Erdélyhez. Arad és Zaránd megyéket mikor érte e' sors? az előttem fekvő adatokból nem világos. Azonban bizonyos, hogy mind Bethlen Gábor mind Rákóczy György birták azokat. Kővárvidéket a' mi illeti: ez a' Verbőczy által megnevezett hatvannégy megyék közt nem említettik. Régebbi időkben nem is volt az egyéb, Középszolnok' egy részénél, mint Timon (Imago novae Hungariae, 17. l.) megjegyzi: azért hinnünk kell, hogy sorsa Középszolnokéhoz volt kötve, 's azzal együtt 1571ben vándorlott János Zsigmond' kezére.

Minden tudja, csak említenem kell: Erdélynek Leopoldhoz térésekor, az akkori rendek, melly hévvel ohajtották, hogy Apafi fejedelemnek megmaradjon, 's Erdély a' magyar király' felsősége alatt is, saját fejedelemségtől igazgattassék. A' fogarasi (1691diki januárban tartott) diaeta' 23dik cikkelyének következtül készített, 's a' Bécsbe küldött követeknek szóló útasítás (Szász Károly' gyűjteményében 84. 's k. II.) bőven megbizonyítja ezt. Ezen útasítás' 11dik pontja, az 1571diki, többször említett szerződésre hivatkozik; miből természetesen következik: miképen Erdély' rendei az 1613diki szerződést akkor sem érték úgy, mint H... ur értetni kívánja. Ők

az 1571diki kötelezést nemcsak elenyészettnek nem hitték, hanem azt kívánataik' alapjává tették, azaz, mind magokat, mind a' magyar királyt az által kötelezetteknek lenni megismerték. Jól is érzék ők, hogy a' részek az 1571diki szerződésben Erdélytől megkülönböztetett lépcsőre állítottak; nem is tudtak az ellen semmi nyomos, semmi diplomaticai fontosságú okot felhozni: mint a' következőkből kitetszik.

Kölcsey Ferencz.

(Folytatása következik.)

É l e t f á j a .

Alas! the love of women: it is known
To be a lovely and a fearful thing.

Byron.

Ösmertem én ifjú koromban
Egy fát éltemnek kertiben,
Gyönyör között és bánatomban
Enyhet találek hűsiben:
'S mint fészkihez a' kis madár
Reá e' szív pihenni jár.

Mert zölden áll, bár rég' körülte
Eltűnt a' kert 's virágai,
Az ősz ez egyet elkerülte
'S tömötten állnak ágai:
'S bár eltűnt minden más remény,
E' fán még zöldet látok én;

'S ha feltekintek, napvilágot,
Csillogva a' levél között,
'S a' lombokon ezer virágot
Az ingadó ágak fölött,
Hol fülmile csattogva szól
Elmúlt tavasznak bájiról.

„Ne nyúlj a' fához! szép gyümölcse,
De elveszi nyugalmadat“
Így szóla isten Edenébe'
Ádámhoz, — „tartsd parancsomat!
Mert élted' fája ez, 's tövén
Tied csak egy, a' zöld remény.“

Ah bús rege, 's talán valónak
Találom én is egykoron!
Ha majd a' régen szomjuzónak
Enyhülés int le ágidon:
Milyen gyümölcsöt adsz nekem
Éltemnek fája, szerelem?!

Bárdi Eötvös József.